



Warszawa, 6 stycznia 2024 r.

Dotyczy: *konsultacje publiczne Komisji Europejskiej: Program działań Unii w dziedzinie zdrowia na lata 2021–2027 – ocena śródkresowa*

Szanowni Państwo,

Szanowne Przedstawicielki i Przedstawiciele Komisji Europejskiej,

W imieniu Green REV Institute (REV), inicjatora i koordynatora koalicji Future Food 4 Climate, zrzeszającej 103 organizacje społeczeństwa obywatelskiego, chcę przedstawić stanowisko REV w ramach prowadzonych przez KE konsultacji dot. programu EU4 Health Programme.

Zdrowie Europejczyków i Europejki a sprawiedliwa transformacja systemu żywności i strategia Od pola do stołu

Nie można analizować i projektować polityk publicznych w obszarze zdrowia bez uwzględnienia procesu sprawiedliwej transformacji klimatycznej oraz sprawiedliwej transformacji systemu żywności. Zdrowie i jakość życia obywateli i obywaterek są bezpośrednio powiązane z **prawem do życia w czystym środowisku** oraz **prawem do dostępu do zdrowej, zrównoważonej żywności** oraz ochroną **praw osób konsumenckich**.

Chcemy także wskazać, że polityki w obszarze zdrowia i sam program muszą odnosić się i adresować prawa zawarte w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2016/C 202/02), w szczególności:



- a. **Prawa dziecka:** we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, zarówno podejmowanych przez władze publiczne, jak i instytucje prywatne, należy przede wszystkim uwzględnić najlepszy interes dziecka;
- b. **Prawa osób w podeszłym wieku:** Unia uznaje i szanuje prawo osób w podeszłym wieku do godnego i niezależnego życia oraz do uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym;
- c. **Ochrona zdrowia:** Każdy ma prawo dostępu do **profilaktycznej opieki zdrowotnej** i prawo do korzystania z leczenia na warunkach ustanowionych w ustawodawstwach i praktykach krajowych. Przy określaniu i realizowaniu wszystkich polityk i działań Unii zapewnia się wysoki poziom ochrony zdrowia ludzkiego;
- d. **Ochrona konsumentów:** Zapewnia się wysoki poziom ochrony konsumentów w politykach Unii.

Prawo Europejczyków i Europejki do zdrowej żywności

Obecny system żywnościowy jest nieefektywny i niesprawiedliwy: wg. szacunków ONZ globalnie wyrzucamy $\frac{1}{3}$ produkowanej żywności, jednocześnie ponad 900 mln ludzi głoduje. To jest system, który stanowi zagrożenie dla zdrowia i życia ludzkiego w kontekście globalnego wykluczenia z dostępu do żywności ponad 900 000 osób, w sytuacji kiedy ogromne ilości żywności są marnowane. W raporcie Drivers for Food Security sama Komisja Europejska wskazuje, że aż 58 milionów Europejki i Europejczyków z powodu żywności choruje. “Szacuje się, że w regionie UE 59% dorosłych i około jedna trzecia dzieci w wieku 5-9 lat ma nadwagę lub otyłość, a 23% otyłość (OECD, 2019) i być może wbrew intuicji, współistnieją one również z niedoborami mikroelementów.” Komisja Europejska we wspomnianym raporcie wskazuje, że konieczne jest przechodzenie do roślinnych systemów żywności w związku z rosnącym zagrożeniem dla zdrowia ludzi, osób konsumenckich spożywających produkty zwierzęce.



Z jednej strony mamy więc głód, niedożywienie a z drugiej strony zjawisko nadwagi i otyłości, które jest równie niebezpieczne dla zdrowia ludzi. Problem ubóstwa żywnościowego zarówno jakościowego jak i ilościowego dotyczy głównie dzieci, senierek i seniorów, osób z niepełnosprawnościami oraz osób samotnie wychowujące dzieci (Raport Głód i niedożywienie w Polsce 2023). Nową kategorią są biedni pracujący (ang. working poor), których dochody nie wystarczają na regulowanie bieżących zobowiązań (np. czynsz w mieszkaniach najmowanych komercyjnie). Konsekwencje zdrowotne i koszty zdrowotne ubóstwa żywnościowego są ogromne. *“Już co trzecie dziecko ma nadmierną masę ciała, częściej chłopcy niż dziewczynki. Niedobór składników może występować również u tych dzieci, które jedzą wysokoenergetyczną żywność o jednocześnie niskiej wartości odżywczej. Kiedy dostarczają, przez taki sposób odżywiania, nadmierną w stosunku do zapotrzebowania ilość energii, a mają przy tym niską aktywność fizyczną, dochodzi do odkładania się tkanki tłuszczowej w postaci nadmiernych kilogramów. I tym samym nadmiernej masie ciała mogą towarzyszyć jednocześnie niedobory składników odżywczych. Wówczas to też jest rodzaj niedożywienia wynikający z niedoborów witamin czy składników mineralnych.”* (Dr Katarzyna Wolnicka, Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego, [prezentacja dr Marty Czapnik - Jurak, II Forum Bezpiecznej Żywności Green REV Institute 2023](#)).

W najnowszym raporcie [Safe and Just Plant Based Treaty](#), wskazano, że niezdrowa dieta jest główną przyczyną zgonów na świecie i główną przyczyną chorób przewlekłych (GBD, 2017; Diet Collaborators, 2019). Strona naukowa twierdzi, że istnieje "wysoka zgodność i solidne dowody" na to, że "zdrowa dieta wymaga różnorodności żywieniowej, która wymaga większej różnorodności upraw i bioróżnorodności rolniczej wspierającej produkcję. Zwiększenie produkcji bardziej zróżnicowanej żywności może być korzystnym rozwiązaniem zarówno dla lepszego odżywiania, jak i bioróżnorodności" (DeClerck i in., 2023). W związku z tym przekształcenie systemu żywnościowego może być największym rozwiązaniem zarówno dla zdrowia ludzi, jak i całej planety. Będzie to wymagało poważnych zmian w polityce i inwestycji



w celu wdrożenia zmian w systemie żywnościowym, takich jak strategia "Od pola do stołu" (Rockström i in., 2020, s. 3-5).

Zdrowie i bezpieczeństwo żywnościowe obywateli i obywaterek UE jest zagrożone przez obecny system żywnościowy oparty na produkcji zwierzęcej. Koszty to ubóstwo żywnościowe jakościowe i ilościowe, choroby cywilizacyjne. Bez wdrażania ambicji strategii Od pola do stołu władze UE skazują Europejki i Europejczyków na niezdrową, szkodliwą żywność.

Warto tutaj wspomnieć o kolejnym aspekcie żywności zwierzęcej: **antybiotykooporności**. Rok 2023 był wyjątkowy w kontekście doniesień medialnych dot. bezpieczeństwa żywności zwierzęcej, mięsa z kurczaków pochodzącego z Polski, m.in. brytyjski dziennik "The Guardian" poinformował, że w mięsie drobiowym polskiej firmy SuperDrob eksportowanym na Wyspy znaleziono antybiotyki fluorochinolonowe. Green REV Institute wystąpił z [pytaniem do rządu ws. wdrożenia Rozporządzeń UE ws. stosowania antybiotyków](#) (Polska nie zaimplementowała nadal unijnych Rozporządzeń - Rozporządzenie 2019/4(2) zostało wdrożone do polskiego porządku prawnego ustawą z dnia 1 grudnia 2022 r. o zmianie ustawy o paszach oraz ustawy o odpadach (Dz. U. 2022 poz. 2722). Natomiast do opracowania, prowadzenia procesu uzgodnień (wewnętrznych i zewnętrznych), opiniowania i konsultacji publicznych, w tym prowadzenia konferencji uzgodnieniowych, projektu ustawy zmieniającej ustawę w zakresie niezbędnym do wdrożenia przepisów rozporządzenia **2019/6(1)**, zgodnie z upoważnieniem Ministra Zdrowia, został wskazany Urząd Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych. *W lipcu 2023 ustawa krajowa wdrażająca przepisy przedmiotowego rozporządzenia znajdowała się na etapie wpisu do Wykazu Prac Legislacyjnych i Programowych Rady Ministrów.* Ostatni raport [Europejskiej Agencji Leków](#) wskazuje wyraźnie, że w Polsce w 2022 nadal wzrastało wykorzystanie antybiotyków, dlatego kluczowe jest omówienie z NIK wyników ich dotychczasowych kontroli i pilne podjęcie kolejnych. Antybiotykooporność to jedno z największych wyzwań XXI wieku, wg. ONZ to jedno 10 największych globalnych zagrożeń dla zdrowia publicznego, porównywalnych do



katastrofalnych skutków zmian klimatu. Prognozy pokazują, że jeśli nie zostaną podjęte działania prewencyjne, więcej ludzi będzie umierało z powodu lekoopornych infekcji niż z przyczyn onkologicznych lub w wypadkach komunikacyjnych.

Program działań UE w dziedzinie zdrowia musi adresować:

- a. edukację jako część prewencji w zakresie wybierania zrównoważonych diet roślinnych, edukacja musi obejmować nie tylko osoby uczniowskie ale kadre nauczycielską, osoby pracujące w ochronie zdrowia, opiece społecznej;
- b. zapewnienie zdrowej, roślinnej żywności dla osób starszych, dzieci, osób korzystających z systemu opieki społecznej oraz systemu pomocy żywnościowej (jak np. w Polsce Fundusze Europejskie na Pomoc Żywnościową). W przypadku praw dzieci konieczna jest rewizja Programu Warzywa, Owoce i Mleko w Szkole. Dokonane przez Parlament Europejski w 2023 modyfikacje dot. dostarczania mleka zwierzęcego z gospodarstw ekologicznych nie odpowiadają na wyzwania związane ze zdrowiem dzieci młodzieży i koniecznością promowania roślinnych zamienników mleka zwierzęcego (także w kontekście wpływu działań ferm krów tzw. mlecznych na zdrowie lokalnych społeczności narażonych na zanieczyszczenie powietrza, gleby, wody i koszty zdrowia psychicznego: stres, rozpad więzów rodzinnych, etc. związane z nierówną konfrontacją z inwestorami, którzy niszczą obszary wiejskie);
- c. ograniczenie i zakaz reklamowania żywności zwierzęcej, rozpoczynając od przetworzonych produktów mięsnych. Jak wskazuje [Europejski Kodeks Walki z Rakiem](#): “Ponieważ spożywanie nawet niewielkich ilości przetworzonych produktów mięsnych zwiększa ryzyko zachorowania na raka jelita grubego i nie przynosi żadnych dodatkowych korzyści w porównaniu ze spożywaniem czerwonego mięsa, zaleca się, aby na ile to tylko możliwe unikać przetworzonych produktów mięsnych w celu ograniczenia ryzyka zachorowania na raka.” Jednocześnie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej konieczne jest zaprzestanie finansowania kampanii promocyjnych mięsa i nabiału.

d. opracowanie w ramach Dyrektywy dot. raportowania niefinansowego aktów prawnych, które będą miały na celu monitorowanie i ograniczanie działań podmiotów otoczenia żywnościowego związanych z reklamowaniem i promowaniem (w szczególności w kontekście ceny) szkodliwych produktów zwierzęcych. W najnowszym opracowaniu Green REV Institute [Meat us Half Way](#) dot. działań Żabki, Lidl, Jerome Martins, Dino, Kaufland w Polsce, wskazujemy, że mimo, że wszystkie sieci posiadają strategie zrównoważonego rozwoju, żadna nie wskazuje działań związanych z ograniczaniem sprzedaży i promocji mięsa i nabiału jako celu działania dla klimatu; sieci takie jak Lidl, Kaufland, Biedronka, Żabka chwala się produktami roślinnymi ale nie wykazują danych ze sprzedaży mięsa i nabiału vs. roślinne zamienniki; sieci w przepisach kulinarnych stawiają na mięso i nabiał. Tylko 13 % wszystkich przepisów LIDL to przepisy na potrawy wegańskie, przepisy przyjazne planecie według Lidla to także te z nabiałem. W przypadku Biedronki na 10 przepisów tylko 3 są w pełni roślinne. W przypadku Kaufland wśród wszystkich dostępnych przepisów (939), wegańskich jest 23, czyli 2%; mięso i nabiał promowane są w miejscach widocznych dla osób konsumenckich w sieciach; każda gazetka promocyjna sieci zawiera kilka stron wypełnionych promocjami na zakup mięsa i nabiału. Działania podmiotów tworzących otoczenie żywnościowe muszą być regulowane i monitorowane, bo są one częścią systemu żywności kształtując zachowania konsumenckie. Brak regulacji w tym zakresie to naruszenia praw konsumenckich do wyboru zdrowej żywności oraz edukacji konsumenckiej, szczególnie, że jak pokazuje Raport o biedzie 2023, przygotowany przez Szlachetną Paczkę: “4 na 5 Polaków kupuje mniej lub zdecydowanie taniej. Cena stała się kluczowym argumentem przy podejmowaniu decyzji w sklepie, markecie lub aptece.”;

e. zapewnienie dostępu do roślinnej żywności w instytucjach żywienia zbiorowego, w szczególności szkołach, przedszkolach i szpitalach. Brak dostępu do zdrowej żywności roślinnej jest naruszeniem praw dziecka, prawa do dostępu do zdrowej żywności i praw uczniowskich. Zgodnie z [raportem Future Food 4 Climate 2022](#): “Jednym z głównych wniosków badania jest brak dostępności do żywienia jako takiego na poziomie odpowiadającym potrzebom osób uczących się. Istnieje kilka głównych sposobów uzupełniania tych systemowych braków. Prawie 80% (78,1%) osób uczących się przynosi jedzenie z domu, co w połączeniu z brakiem

możliwości podgrzania go (brak systemowych rozwiązań w tym zakresie) oznacza, że zjadane posiłki są zimne. 40% (40,6%) osób korzysta z oferty sklepów zlokalizowanych w pobliżu szkół, co w połączeniu z zakazem opuszczania szkoły podczas zajęć dydaktycznych także daje efekt zjadania zimnych posiłków. **Najbardziej niezgodny z zasadami zdrowego i zbilansowanego żywienia jest fakt, że prawie 1/4 (24,2%) badanych nie je żadnego posiłku podczas przebywania w szkole.** Wpisując to w kształt zajęć dydaktycznych w polskim systemie oświaty oznacza to, że niektóre osoby uczące się spędzać mogą nawet 8-10 godzin w szkole bez zjedzenia pełnowartościowego posiłku.”

f. oznakowanie żywności, które pozwoli na realizację ochrony praw konsumenckich

g. i wybór zdrowej, zrównoważonej żywności. Wspomniany raport Plant Based Treaty Safe and Just: “Uczciwość i przejrzystość w oznakowaniu żywności oferuje ogromny potencjał do zmiany zarówno wyborów żywnościowych konsumentów i konsumentek, jak i procesów produkcyjnych, ponieważ firmy konkurują o udział w rynku. Naukowcy i naukowczynie z Durham University dodali etykiety ostrzegawcze do produktów mięsnych, aby zmierzyć ich wpływ na wybory zakupowe. Mięso opatrzone ostrzeżeniem o złym stanie zdrowia z obrazem zawału serca zmniejszyło wybór o 8,8%; ostrzeżenie o zmianach klimatu z obrazem wylesiania zmniejszyło wybór o 7,4%; a ostrzeżenie o pandemii z obrazem egzotycznego mięsa doprowadziło do 10-procentowego spadku wyboru (Hughes i in., 2023).”

h. wyzwania związane z obecnie przygotowywaną Wspólną Polityką Rolną po 2027 r. Niewątpliwie to dotacje, subsydia kształtują to, w jaki sposób i jaka żywność jest produkowana i dostępna dla konsumentów i konsumentek w UE. Dlatego WPR po 2027 r. musi wspierać przechodzenie do diet roślinnych, uwzględniając transformację gospodarstw rolnych, umożliwiając zmianę profilu produkcji rolnikom i rolniczkom, rezygnując z finansowania produkcji zwierzęcej. Podobną zasadę należy przyjąć przy wszystkich innych instrumentach finansowych: Europejskim Funduszu Rozwoju Regionalnego, Horizon Europa 2020, Life +, itd. Green REV Institute prowadzi działania strażnicze w obszarze wydatkowania środków publicznych na wspieranie przemysłu i koncernów związanych z produkcją zwierzęcą oraz samej produkcji zwierzęcej w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (AgriWatch), z których



wyraźnie wynika, że UE jest główną sponsorką rozwoju i działań od dotacji bezpośrednich na uprawę roślin paszowych dla zwierząt tzw. hodowlanych, po wsparcie w obszarze inwestycji firm powiązanych z koncernami mięsnymi jak Smithfield.

Prawo do życia w czystym środowisku

W kompleksowym opracowaniu dr. Sylwii Spurek: [Biała Księga Sektora Hodowlanego: Krew, smród i łzy](#), osoby eksperckie wskazują: “Fermy mają negatywny wpływ na zdrowie ludzi – w skali zarówno globalnej, jak i lokalnej. Osoby mieszkające w ich pobliżu zagrożone są wystąpieniem różnych problemów zdrowotnych, których źródłem mogą być następujące skutki działania ferm: podwyższone poziomy pyłu PM2.5; rozprzestrzenianie zoonoz (przez kontakt bezpośredni z zakażonymi zwierzętami lub pośrednio poprzez środowisko); obciążenie chorobami takimi jak astma, zapalenie płuc, przewlekła obturacyjna choroba płuc (POChP), antybiotykooporność (antybiotykooporne i mulantybiotykooporne szczepy bakterii oraz geny oporności na antybiotyki), a także psychosomatyczne i drażniące oddziaływanie odorów i hałasu. Do tego zestawu problemów w skali lokalnej należy dodać istotne również w skali globalnej ryzyko pojawienia się kolejnych zoonoz wywołanych przez czynniki chorobowe nowe lub istniejące, które rozwiną dodatkowe cechy po zmianie żywiciela lub obszaru występowania. Przykładami takich chorób są gorączka Q, która pojawiła się w Holandii w populacji ludzi zamieszkałych wokół hodowli kóz, oraz ptasia grypa, która zdaniem ekspertów wcześniej czy później wywoła epidemię o skali trudnej do przewidzenia.

Dr Anna Kozajda zwraca uwagę, że w kontekście zdrowia ludzi zamieszkałych w otoczeniu ferm olbrzymim problemem jest pył organiczny, zwany bioaerozolem. Fermy emitują do otoczenia wysokie stężenia pyłu zawieszonego PM, w tym pyłu drobnego o średnicy cząstek poniżej 2,5 µm (oznaczanego symbolem PM2.5), który wdychany przez ludzi dochodzi aż do pęcherzyków płucnych, skąd przedostaje się do krwi, a jego najdrobniejsza frakcja (nanocząstki) pokonuje barierę krew–mózg. Pył zawieszony, w tym również drobny, jest nośnikiem czynników biologicznych i związków chemicznych, które wraz z nim są wdychane przez ludzi. Długotrwała



ekspozycja na pył PM2.5 skutkuje wieloma chorobami głównie ze strony układu oddechowego i układu krążenia oraz powoduje zwiększoną umieralność, co zostało udowodnione w skali globalnej. Szczególnie dużym emitorem pyłu PM2.5 są tzw. fermy drobiowe. Pył PM2.5 jest niewidoczny i nieodczuwalny dla wdychających go ludzi, przez co często pozostaje poza percepcją mieszkańców i mieszkańek okolicy przemysłowych ferm zwierzęcych, choć jest czynnikiem, który może stanowić dla nich największe zagrożenie.” Na podobne wnioski wskazuje opracowanie [Ministerstwa Zdrowia z czerwca 2022 r.](#): “Chów zwierząt bez wątpienia nie pozostaje bez wpływu na zdrowie zarówno dla osób pracujących na fermach przemysłowych, jak i osób zamieszkujących w ich sąsiedztwie. Oprócz zagrożeń chemicznych i fizycznych, zagrożenie stanowią szkodliwe czynniki pochodzenia biologicznego, do których zaliczane są mikro i makroorganizmy (bakterie, wirusy, promieniowce, grzyby) oraz wytwarzane przez nie struktury i substancje, wywierające niekorzystny wpływ na człowieka i które mogą być przyczyną dolegliwości i chorób m.in. pochodzenia zawodowego.”

W związku z powyższym konieczne jest zaadresowanie w ramach programu EU4 Health Programme kwestii funkcjonowania ferm przemysłowych w Unii Europejskiej oraz ograniczenia i zakazu importu żywności pochodzącej z ferm wielkotowarowych z państw trzecich. Fermy stanowią bezpośrednio zagrożenie w miejscu funkcjonowania dla lokalnych społeczności, jako źródło niebezpiecznej żywności oraz zagrożenie dla planety i globalnego bezpieczeństwa żywnościowego poprzez ryzyka klimatyczne, środowiskowe, zw. ze spadkiem bioróżnorodności, zanieczyszczeniem gleby, powietrza, wody oraz całego systemu, który tworzą: deforestacji, monokultur, niszczenia gleby, produkcji antybiotyków i wykorzystania antybiotyków dla zwierząt tzw. hodowlanych oraz ryzyk związanych z pandemiemi. Fermy przemysłowe (pomimo, że UE nadal nie wprowadziła jednolitej definicji), stanowią jedno z największych globalnych zagrożeń.

Wnioski

Green REV Institute stanowczo apeluje o uwzględnienie w *Programie działań Unii w dziedzinie zdrowia na lata 2021–2027* konieczności przyspieszenia sprawiedliwej transformacji systemu żywności i wdrażania ambicji strategii Od pola do stołu ze względu na bezpośredni i pośredni



wpływ obecnego systemu żywności opartego na produkcji zwierzęcej i wspierającego finansowo i legislacyjnie produkcję zwierzęcą na zdrowie i jakość życia obywateli i obywaterek UE.

Green REV Institute

Green REV Institute to zielony think tank, watchdog klimatyczny działający dla transformacji systemu żywności. Green REV Institute łączy kropki na mapie praw człowieka, praw zwierząt i klimatu. Założony w 2014 r. włącza dla zmiany systemowej osoby aktywistyczne, buduje współpracę i partnerstwa dla transformacji systemu żywności.

Green REV Institute to organizacja członkowska 50by40, Eurogroup for Animals, World Federation for Animals, European Vegetarian Union, Aquatic Animal Alliance, TAPP Coalition, PlantEurope network, OFOP, Niech Żyją, jedna z 10 NGO w EU Platform on Animal Welfare, wspiera Plant Based Treaty.

Green REV Institute zainicjował i jest operatorem pierwszej rzeczniczej koalicji dla naprawy systemu żywności w Polsce Future Food 4 Climate, organizatorem międzynarodowego wydarzenia European Vegan Summit, producentem reportaży Wegańska Warszawa oraz Posłuchaj Wegańskich Biznesów. Green REV Institute włącza młode osoby do działań na rzecz naprawy systemu żywności, edukuje i mobilizuje w ramach Green Advocacy Academy.